

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KENT “ANTİK SİTE”DEN DÜNYA KENTİNE”

Yusuf PUSTU*

GİRİŞ

Tarih boyunca kentler, kültür ve medeniyetlerin doğduğu, geliştiği ve yayıldığı yerler olmuştur. Medeniyetlerin çoğu zaman kentlerde ortaya çıktığı ve kentlerin çökmesi ile birlikte medeniyetlerin de çöktüğü görülmektedir.

İnsanoğlunun ilk kez yerleşik hayata geçişi ile birlikte medeniyetin başladığı kabul edilir. Başlangıçta avcılıkla geçimini sağlayan insanoğlunun bu dönemde sürekli yaşadığı mekânlar olmamıştır. Sonraki süreçte insanoğlunun tarımsal faaliyetlerde bulunmaya başlaması, yerleşik hayata geçişin de başlangıcını oluşturmuştur. Önceleri küçük birimler halinde yaşayan insanlar, zamanla büyük topluluklar meydana getirerek kentleri oluşturdular. Kentlerin oluşabilmesi için karmaşık sosyal organizasyonlar ilk kez Mezopotamya’da ortaya çıkmış, modern anlamda ilk kentler M.Ö. 3500–4000 yıllarında bu bölgede kurulmuştur.

Kentler ilk ortaya çıktıkları tarihten itibaren büyük bir değişim geçirmişlerdir. Bu tarihsel gelişim süreci içinde kentler, site, polis, komün ve kent devletleri gibi adlar alırken, kent kavramı ile beraber uygarlık da büyük bir dönüşüm yaşamıştır. İlk çağlarda kurulan site devletleri (kent devletleri) demokrasinin hayata geçirildiği kurumlar olarak bugünkü demokrasinin ilham kaynağıdır. Kentlerin dönüşümü ile insanoğlunun dönüşümü içice ve birbirini besleyen süreçler olmuş; kentler tarih boyunca kültür ve uygarlıkların doğduğu, geliştiği ve çeşitli uygarlıkları da bu varlığı ile etkileyen yerleşim mekanlarından öte vasıflar taşıyan merkezler (Kavruk, 2002: 25) olmuştur.

Dünyada özellikle 1990’dan sonra yaşanan hızlı değişim ve dönüşüm sürecinin önemli sonuçları ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme kavramı ile ifade edilen bu değişim ve dönüşüm sürecine, her şeyi değiştirme ve dönüştürme gücü atfedilmektedir. Bu değişim sürecinde kentlerin ön plana çıkacağı ve ulus-devletin fonksiyonunu yitireceği, anlamsal içeriğinin sığlaşacağı ve geleceğin dünyasında kentlerin belirleyici olacağı ifade edilmektedir. Bir başka

---

* Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi

deyişle kentler, tarihsel misyonlarını sürdürmenin yanında, küreselleşme sürecinin ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel boyutlarına yön veren temel aktörler konumuna gelmektedir. Buradan hareketle bu makalede tarihsel süreç içinde sosyo-kültürel, ekonomik ve toplumsal değişimin taşıyıcısı ve belirleyicisi olarak kentin gelişimi ve küreselleşme sürecinde uğradığı dönüşüm incelenecektir.

KENT KAVRAMI

Kent kavramının biri idari ve demografik, diğeri sosyo-ekonomik ve kültürel olmak üzere iki ayrı boyutu söz konusudur. İdari ve demografik açıdan kent; belli bir nüfus büyüklüğüne ulaşan yerleşim birimidir. Ancak nüfus, bir kent kavramsallaştırmasında yeterli ölçüt olamaz. Max Weber'e göre önemli olan kentin siyasal ve ekonomik örgütlenme biçimidir. Weber bir yerleşim biçiminin kentsel topluluk olabilmesi için: a-Savunma amaçlı kalesi, b- Pazarı, c- Mahkemesi ya da görelî otonom yasaları, d- Kısmi bir ekonomisi ve özerkliği olması gerektiğini (2002: 86-87) belirtir. Weber'e göre bu nitelikleri taşıyan kent siyasal bir birimdir.

Karl Marx, kenti üretim araçlarının, ticaret mallarının, gereksinimlerin toplanmış olduğu, yüksek zevklerin temsil edildiği yer olarak tanımlarken; Emile Durkheim kenti, işbölümü ve dayanışma kavramları ile ilişkili olarak ele alır. Bunların yanında Sorokin, kenti çeşitli grupların kümeleşmesinden meydana gelmiş bir bütün olarak mekânsal alana ve yoğunluğa dayalı olarak ele alır. Bir diğerkent kuramcı Louis Wirth'e göre kenti, nüfus büyüklüğü, yoğunluk ve heterojenlik karakterize eder. Rene Maunier'e göre ise kent, nüfusuna oranla coğrafi temeli dar olan ve aileler, meslek grupları, sosyal sınıflar, mezhepler vs. gibi çeşitli heterojen grupları içine alan karmaşık bir yerleşme grubudur (Aktaran: Yörükân, 2006: 47).

Sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan kent; sosyal hayatın mesleklere, işbölümüne, farklı kültür gruplarına göre organize edildiği, kurumlaşmaların yoğunluk kazandığı, karmaşık insan ilişkilerinin bütün bir günlük yaşayışı etkilediği yerleşme merkezi olarak (Keleş, 1997:19) tanımlanır.

Bir başka tanıma göre kent; sürekli toplumsal gelişme içerisinde bulunan ve toplumun yerleşme, barınma, gidiş-geliş, çalışma, dinlenme gibi ihtiyaçlarının karşılandığı, pek az kimsenin tarım kesiminde çalıştığı, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimidir (TDK Kent Bilim Sözlüğü).

Bu tanımlardan hareketle, kentin üç temel özelliği olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar; nüfus yoğunluğu, yerleşmenin büyüklüğü ve heterojen yapıdır. İnsanlık ilk çağlardan itibaren bir örgütün doğmasını sağlamıştır. Bu örgüt başlangıçta kan ve akrabalık bağları ile kurulmuş, sonradan bunların gelişmesi ile aile, kabile, aşiret, tribü, köy, kasaba, site, polis, komün ve kent devletleri ortaya çıkmıştır (Okandan, 1959: 5). Daha sonraları bunlar devlete dönüşmüştür. Fakat bu süreç dünyanın her yerinde aynı hızda ve biçimde gerçekleşmemiştir.

KENTİN ORTAYA ÇIKIŞI

Günümüzde, kentlerin ortaya çıkışı konusunda farklı görüşler vardır. Egemen görüş, şehir uygarlığının birkaç bin yıl önceden Akdeniz - Ortadoğu havzasında, maden bilgisinin gelişmesi ve bazı coğrafi, ekonomik ve kültürel şartların bir araya gelmesi (Yörükan, 2006: 33) ile doğduğu ve şehir yönetimlerinin ilk örneklerinin bu bölgede görüldüğü şeklindedir. Özellikle ilk çağların Mısır ve Mezopotamya bölgesinde kurulan şehirlerin idari-ekonomik yapısı uygarlık tarihinde en önemli aşamadır (Ortaylı, 1985: 9). Sjöberg'e göre; ilk kent yerleşimlerinin görüldüğü yerler Mezopotamya ve Meso-Amerika'da, İndüs ve Nil havzasında; önce Mezopotamya'da, M.Ö. 3500 – 4000 yılları arası sonra Mısır'da ve sonrada Çin'de ortaya çıkmıştır (1965: 24-26). İlk kent yerleşimlerinin farklı bölgelerde ortaya çıkmasının sebebi elverişli kültür, ekonomik ve uygun çevre şartlarıdır (İsbir, 1986: 9).

Gordon Childe M.Ö. 3500-4000 yıllarında Mısır, Mezopotamya ve İndüs vadisinde ortaya çıkan değişiklikleri "kentsel devrim" olarak nitelendirmektedir (Bumin, 1998: 25). Childe'ye göre; bu bölgelerde, bu tarihlerde oluşan yapılar, basit çiftliklerden oluşan küçük topluluklar değil, çeşitli meslek ve sınıfları içeren kentlerdir. Kentlerin oluşabilmesi için gerekli olan altyapı karmaşık sosyal organizasyonlar ve artık değer, M.Ö. 3500 – 4000 yıllarında Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan bölgede küçük yerleşimlerin kasaba ve kentlere dönüşmesine yol açmıştır (McNeill, 2001: 20-21).

İnsanlık kentlerin ortaya çıkması ile ilkelikten uygarlığa, düzensiz toplumdan düzenli topluma geçmiştir. Bu dönemlerde kenti karakterize eden değer politiktir. Kenti devlet yaratmış, devlet temellerini kent üzerine kurmuştur (Bumin, 1998: 26). Eskiçağda kent hem kurumsal ilişkilere hem de toprağın örgütlenmesine egemendi.

ANTİK KENT YÖNETİMİ

Site yönetimi milattan önce 1500–1000 yıllarında başlayıp Sümerler, İbraniler ve Babilliler gibi pek çok kavimde görülmesine (McNeill, 2001: 19) rağmen eski Yunan siteleri, Batı’da kentlerin oluşmasının başlangıcı olarak kabul edilir. Batılı kaynaklarda kentin ilk ortaya çıktığı yapıya “Polis” adı verilir. Polis milattan önce sekizinci yüzyıldan birinci yüzyıla kadar Yunanistan’ın bazı kesimlerinde var olmuş bir toplum biçimidir (Morris, 2000: 27). Ancak Polis kelimesi hem kent, hem de devlet anlamında kullanılır. Birçok araştırmacı ve bilim adamı tarafından Polis, kent devleti olarak adlandırılır (Ağaoğulları, 1994: 11). Antik kent olarak Polis, tarihte görülen diğer kentlerden sosyo-ekonomik ve siyasal yapısıyla ayrılır. Polis’in ortaya çıkmasından önce Suriye ve Fenike’nin elverişli doğa limanları üzerinde kurulan kıyı şehirlerinde ticaret ve bir ticaret sınıfı hatırı sayılır bir gelişme göstermiş, ancak Mısır ve Mezopotamya tipi toplumsal yapı ve bu yapıya özgün düşünce biçimlerinden tamamen kopmayı başaramamıştı (Berktaş, 1983: 37). Oysa Polis bu kopuşu gerçekleştirmekle kalmamış, demokrasiye de beşiklik yapmıştır (Ağaoğulları, 1994: 12)

Radikal sosyo-ekonomik gelişmelerin sonucu olan Polis, uzun bir tarihsel sürecin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Girit’teki Mykene (Miken) uygarlığının M.Ö. yedinci yüzyılda Dor’lar tarafından yıkılması ile birlikte bu coğrafya bir karmaşa içine girdi. Bu karmaşa içinde çeşitli halklar gerek ticaretin hemen hemen tamamıyla ortadan kalkmış olmasıyla, gerek güvenlik gereksinimi nedeniyle kabile tipinde örgütlenmiş köyler kurdular. İşte Polis kabilelerin, bir başka deyişle köylerin birleşmesiyle oluşmuştur (Ağaoğulları, 1998: 12). Aristoteles de Polis’i klanların ve köylerin birliği olarak tanımlamaktadır (1974:9). Birçok kentin tarihsel çekirdeği Akropol denen ve çok yüksekte ya da erişilmez olmakla birlikte rahatlıkla savunulabilen bir tepeydi. Başlangıçta polis ile akropol sözcükleri aynı anlamı veriyordu (Wycherley, 1998: 5). Akropol kente tepeden bakan bir kale, bir sığınak ve ilk zamanlarda kralların oturdukları yerd. Kentin geriye kalan bölümü akropolün yamaçları çevresinde kümelenirdi (Wycherley, 1998: 6). Kent bu akropolün çevresinde yayılmıştı.

Aristoteles’e göre, kentin oluşumu şöyledir; “Öncelikle bir başkası olmadan var olamayanlar birlik kurmalıdır, yani ırkın sürmesi için erkekle kadın. Bu ilişkiden ortaya çıkacak ilk şey ailedir. Ancak birçok aile birleştiğinde ve birlik gündelik gereksinimleri karşılanmaktan daha çoğunu amaçladığında oluşacak ilk toplum köydür. Birçok köy büyük ölçüde kendine yetecek kadar geniş, tek, eksiksiz bir topluluk olarak birleştiğinde yaşamın

yalın gereksinimlerinden kaynaklanan ve iyi bir yaşam adına varlığını sürdüren kentler var olur" (aktaran Benevolo, 1995: 21).

Köylerin kente dönüşmesinin temelinde ticaretin gelişmesi yatar. Paranın kullanımının yaygınlaşması pazar için üretimi artırmıştır. Alışverişlerin yapıldığı merkezi köyler, gerek şeflerin gerek zanaatkârlarının evlerini terk ederek pazarın yanında ev kurmalarının sonucunda bir pazar kasabasına dönüşmüştür. Zamanla kendi kendine yeterli olma özelliğini kaybeden köyler, kasabaya bağımlı hale geldiler ve kırsal bölgeyi hâkimiyeti altına sokan kasaba gelişerek kenti oluşturdu.

Antik kentin (Polis) temel özelliği etrafındaki kırsal kesim için yargısal, kültürel ve dinsel bir merkez oluşturması idi. Yargısal merkez, çevresi ile birlikte kenti temsil ediyordu (Liebeschuetz, 1999: 1). Antik dünyada şehirlerin teşekkülü daima bir din merasimine bağlıdır ve bunun sonucudur (Onar, 1936: 19). Eski Site'nin (şehir) esası dini olduğu gibi, idare edenleri de din adamlarıdır. Bu bağlamda Site; aile, curie (aile toplulukları) ve tribulerin (curie-lerin birleşmesinden oluşan yapı) toplanmasından oluşmaktadır (Onar, 1936: 20).

Yunan Siteleri küçük, kendine yeter ve her biri ayrı bir yılbaşı tarihi seçecek kadar özgürlüklerine düşkünlüler. Aralarında ancak dışardan bir saldırı gelince birleşiyorlardı (Bumin, 1998: 48). Bunun dışında Siteler arasında her zaman rekabet ve savaşlar söz konusuydu.

Yunan uygarlığı, kenti, bütüncüllüğü ile insanoğluna yakışan ve hem kırsal alanla dengeli bir dış ilişki, hem de hesaplı, kontrollü iç ölçüm gerektiren ortak bir ufuk olarak yeniden keşfetmiştir (Benevolo, 1995: 20). Yunan uygarlığında Polis, vatandaşlık nosyonu etrafında toplanmış karmaşık hiyerarşik bir toplumdur (Morris, 2000: 26). Hem merkezileşmiş bir idareye kamusal aidatlar ödememiş, hem de yaşamlarını sürdürmek için devlete dayanmamış olan yüzlerce bağımsız köylü hanesinden meydana gelmişti (Morris, 2000: 27).

Yunan kentleri içinde üyelerin düzenli ve ortak yaşadıkları, vatandaşların eşit olduğu ve yönetime katıldığı topluluklardır (Soysal, 1973: 7). Bu kentler arasında demokrasiyi en çok düşünmüş ve yaşamış olanı Atina Sitesi idi (Bumin, 1998: 11).

Yunan siteleri bugünkü devlet dediğimiz kuruluşa yakın bir yapıya sahip olup, bugünkü kentlere ve devletlere nazaran çok daha küçük yerleşim birimleri idi. Yunan dünyasında Site; sosyal, siyasal, ekonomik ve askeri birliği ayrı ve bağımsız hukuki ve siyasal düzene sahip bir yapıyı (Okandan, 1959: 224) ifade etmektedir. Yunan Sitelerinin demokratik düşüncenin ve kurumların oluşmasında katkıları azımsanamayacak ölçüdedir. Ancak Helenistik

dönemin sonunda, milattan önce birinci yüzyılda, polis özelliğini ve kimliğini kaybetmeye başlamıştır (Morris, 2000: 27-28). Polisin özelliğini kaybetmesi ile beraber kentsel gelişim sürecinde Roma Siteleri önemli bir yere sahiptir.

ROMA SİTELERİ

Kent yönetimi ve düşüncesinde, Roma dönemi önemli bir yer işgal eder. Roma İmparatorluğu bir anlamda kentin hukuki genişlemesiydi ve bir eyalet yönetimi iskeletinin bir araya getirildiği ancak, iç işlerinde tümüyle özerk bir kent hücreleri konfederasyonu işlevini görüyordu (Benevolo, 1995: 21). Roma İmparatorluğu Akdeniz'de çok sayıda kent devletini birleştirdi, bunun yanında daha önce var olmayanları da yarattı. Akdeniz'in kıyılarında küçük, büyük, surlarla çevrilmiş, çevrilememiş binlerce kentten kesintisiz bir ağ oluşturdu (Benevolo, 1995: 22). Romalılar Helenistik dönemin kentlerini güçlerinin temelinde bulunan düzen ve disiplin ilkeleri doğrultusunda daha da geliştirdiler (Bumin, 1995: 54). Roma kentlerinin kendine has özellikleri vardı. Romalılar bir kent kurarken ilk işleri onu bir dikdörtgen biçiminde sınırlamak ve duvarlarla çevirmektir. Kent bu alan içinde sıkı bir düzene göre gelişmeliydi. Hamamları, arenaları ve kemerleri ile bütün kentler birbirlerine benziyordu. Bir meclise sahip olmak kent statüsünün ana koşulu olarak görülüyordu. Ancak Roma devrinde halk kuruluşları zayıfladı, kent merkezi ile çevresinin özerk yönetimi, kentin büyüklüğüne göre, sayıları seksenden altı yüze kadar kişiden oluşan meclise bırakıldı (Liebschuetz, 1999: 2). Bu meclislerin yaşam boyu süren üyeliği mirasla devrediliyordu. Boşalan yerler varlıklı kişilerin (özellikle toprak sahiplerinin) oyları ile dolduruluyordu. Kentler sivil seçkin sınıfın yönetimi altındaydı ve yönetime katılım daha çok soyut düzeydeydi. Kent nüfusunun oldukça büyük bir kesimi, kent dışında sahip oldukları toprakların ekilmesi ile ya da bu topraklardan sağlanan gelirle geçinen toprak sahiplerinden oluşuyordu (Pirenne, 1994: 104).

Bütün anıtsal yapılarıyla, pis ve temiz su kanalları ile arenalarıyla, hamamlarıyla, onları dolduran insanları ile devlet bir kent kurmuştu. Ama ortaya çıkan şey kentlinin ne kuruluşuna ne de işleyişine katıldığı, hemen hemen her düzeyde bir yapaylığın hüküm sürdüğü bir kent hayatıydı.

Roma İmparatorluğu bir kentler federasyonudur ama bu federasyon iradi değil, Roma'nın fetihleri ile ve dayatması ile olmuştur (Kılıçbay, 1993: 72). Her kent küçük bir ülkedir. Bu büyük vatanların tek bir simgesi ve merkezi vardır, o da kendi kendini yöneten kenttir. Roma kenti orijinal durumunda toplumu yapılandırmış ve ona ahenk vermiş bir araçtı (Perring, 2000: 296).

Antik Roma Sitesinde kent iki ana veccheye sahipti (Kılıçbay, 1993: 75). Bunlar; kent alanının yönetimi ve kamusal tapınların işler tutulmasıdır. Kamusal işlerin yönetimi "ordo decurrionum" adını taşıyan bir yerel meclise verilmişti. "Ordo decurrionum" yürütmeye ilişkin yetkilere sahip iki yargıç atamaktaydı. Halkın bunların seçiminde hiçbir yetkisi yoktu (Kılıçbay, 1993: 75). Atanan bu görevliler kentin belediye hizmetleri, vergilerin toplanması ve kentlerin korunmasına kadar varan işleri yerine getirmekteydiler. Mali kaynaklar büyük ölçüde gönüllü ve yarı gönüllü bağışlarla sağlanıyordu (Leibeschuetz, 1999: 3). Toplanan vergilerin büyük çoğunluğunu Roma merkezine vermek zorunda olan Site, doğrudan vergi koyamazdı (Kılıçbay, 1993: 77). Çünkü bu iş Roma'nın tekelindedir. Site'nin önemsiz olmakla birlikte temel gelir kaynakları gayrimenkuller ve miraslar ile vakıflardan elde edilen aynı nitelikteki gelirlerdir.

Antik Roma başka hiçbir dönemde ve yerde rastlanmadık ölçüde kamusal toplantılara tutkun olmuştur (Kılıçbay, 1993: 80). Kentin tasarlanmasında form, tapınak ve oyun sahası gibi alanlar hep toplanma tutkusunun eseri olarak düşünülmüştür. Romalı için en önemli üç gereksinim bedavaydı; ekmek, hamam ve arenadaki gösteri. Evinde yemeğini yiyen zengin Romalı da, devletin ekmeğini yiyip devletin hamamında yıkanan yoksul Romalı da, her gün devletin arenasındaki gösteriyi izleyip arenanın büyük kapısından birlikte boşalıyordu (Bumin, 1995: 55). Roma imparatorluğu döneminde Site sosyal ve siyasal özerkliğini kaybetmiş, ancak varlığını korumuştur.

KENTİN BİÇİM DEĞİŞTİRMESİ

Üçüncü yüzyıldan itibaren yaşanan istilalar ve imparatorluğun güçten düşmesiyle kentlerin güvenliği azaldı. Yine de kentlerin, tehlikeye düşen sivil kurumların korunduğu tahkimli merkezler olarak hala büyük önemi vardı (Benevolo, 1995: 24). Bu dönemde kentler bir kriz içine girmişlerdi. Bu krizden çıkış için çeşitli çareler aranmaya başlamıştı.

Kentlerin içine düştüğü krize çare arayanlardan biri ve en ünlüsü Platon'dur. Platon Atina Sitesi'ni içine düştüğü krizden kurtarmak istemiştir. Platon'a göre; Sitenin yönetimi halka bırakılmaz. Platon "Devlet" adlı ünlü eserinde, "bir şehri ve insanların karakterlerini tuval diye alacaklar ve her şeyden önce tuvallerini tertemiz yapacaklar. Temiz bir tuval verilmedikçe veya tuvallerini kendileri temizlemedikçe bizimkiler bir şehrin ya da bireyin üstünde çalışmaya başlamayacaklar" (Platon'dan aktaran, Bumin, 1998: 45). "Mükemmel bir Site mümkündür, fakat bunu sağlayacak olan halk değil aklın

doğru sesini işiten filozoftur. Filozof adil Site'yi ancak idealar dünyasını tanıyarak kuracaktır. Çöken dünyayı kurtarmanın değişmez şeylerin var olduğunu kanıtlamak ve onların düzenini bu dünyaya uygulamaktır. Değişim kötü, durulma tanrılıktır. Şehir ideasının tam bir kopyasını yapabilirse her türlü değişimi durdurabilir" (Platon, 2002: 21). Platon devlet ve kanunlar adlı eserinde tanrıların elini çekmesinden bu yana bir türlü düzene girmeyen Site'yi filozofa yeniden kurdurmaktadır. Platon ideal Site'sini küçük tutmaktadır. Yurtaşların sayısı 5040 ile sınırlanacaktır. Kent ülkenin ortasında kurulacak, kentnin ortasında yuvarlak bir meydan ve bu meydanı çevreleyen tapınaklar bulunacaktır (Bumin 1998: 47).

Daha önce Roma İmparatorluğu tarafından korunan ve özgürce gelişen kentler, çevrelerine surlar dikmek ve böylece güçlenip kendilerini savunmak için sınırlarını seçmek zorunda kaldılar. Bu iş kentlerin küçülmesine, Roma öncesi surların birleştirilmesine neden oldu. Kent merkezlerinin çevresine büyük yapılar yapıldı. Üçüncü yüzyıl krizi¹ her yerde kentleri etkiledi (Lie-beschuetz, 1999: 4). Bu krizin oluşmasında önemli bir etken, kentlerin varlıklı yönetici gruplarının kentte oturan hemşerileriyle olan ilişkileriyle, toplumun kolektif yaşamındaki rollerine ilişkin taşıdıkları görüşün değişikliğe uğrama-sıdır (Liebeschuetz, 1999: 6). Site içinde seçkin sınıfın ayrıcalıkları gittikçe artmıştı ve servet dar bir kesimin elinde toplanmıştı. Kentin otoritesinin sarsılması ve Site'yi yönetenlerin kırsal alanlardan yaşanan kentlere göç sonu-cunda, azınlığa düşmeleri ile önemli değişiklikler ortaya çıktı (Onar, 1936: 20).

Dördüncü yüzyılda kentlerde sivil özerk yönetim kurumları gerilemiştir (Liebeschuetz, 1999: 11). Meclislerin gücü ve önemi giderek azalmaya başladı ve meclisler daha oligarşik hale geldiler. Bir zamanlar "kentnin ruhu" olarak görülen meclisler, meclis üyelerinin artık gururla sergileyeceği veya ilgililerin sözünü edeceği bir şey olmaktan çıktı.

PİSKOPOSLUK KENTLERİ

Dördüncü yüzyılda, kent meclislerinin gücü ve önemi azalıp kentleri temsil etme yeteneğini kaybettiğinde bu işlevi piskoposlar üstlenmeye başladılar. Bu dönemde Hıristiyanlık dininin sembelleri ve yapıları kent organizasyonunu belirledi ve bir ölçüde değiştirdi (Benevolo, 1999: 30). Bu gelişme kentler

---

¹Roma İmparatorluğunun güçten düşmesi ile yaşanan kaos ortamı, bu krizin etkisi ile daha sonra Roma İmparatorluğu doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrıldı.

daha köklü biçimde Hıristiyanlaştıkça ve özellikle imparatorluk düzeni zayıfladıkça yavaş yavaş ivme kazandı. Birçok kentin sürekliliği, bir piskoposun varlığına borçlu hale gelmişti. Öyle ki altıncı yüzyılın başlangıcından itibaren "civitas" sözcüğü "piskoposluk kenti", piskoposluğun merkezi anlamını kazanmıştı (Pirene, 1994: 18).

Beşinci yüzyılda piskoposlar genellikle Batı'da potansiyel bir önderlik konumuna ulaştılar. Kentsel nüfus artık Hıristiyan'dı. Çok sayıda kent, varlıklarını orada dua edenlere varlıklarını her zaman gösteren, doğaüstü bir hamilik ve koruma duygusu veren azizlerin kalıntılarının kültü üzerine kurulan bir Hıristiyan kimliği kazandı (Benevolo, 1999: 31). Aziz kente ün, piskoposa ise itibar kazandırıyor. Beşinci yüzyılda kiliseler kentlerin en önemli yapıları haline geldiler. Kentler piskoposu hem tinsel hem de dünyasal başı olarak kabul etmişti. Piskopos, kenti ve piskoposluk bölgesini papazlardan oluşan bir kurulla ve Hıristiyan ahlakı ilkelerine göre yönetiyordu (Pirenne, 1994: 57). Kent yönetiminin, düzenin, barışın ve kamu yararının koruyucusu olarak piskopos, yasalara ya da ayrıcalığına dayanarak her alana müdahale ediyordu. Teokratik bir yönetim biçimi tam anlamıyla antik çağın belediye yönetiminin yerini almıştı (Pirenne, 1994: 58). Kent tamamıyla piskopos tarafından yönetiliyor, halk yönetime katılmıyordu. Bu yönetim sadece kentlerle sınırlı olmayıp, bütün piskoposluk bölgesine yayılmıştı ve kent bölgenin merkezini oluşturuyordu.

Piskoposlar kentlerin güncel sivil yönetimi ile, Doğu Roma İmparatorluğu altında olduğundan daha az ilgilendiler (Wichwar, 1981: 77). Bu dönemde kentler tarafından sağlanan hizmetler önemli ölçüde azalmıştır.

476 yılında Batı Roma İmparatorluğu çökünce kentler Kiliseye kalmıştır. Pirenne'in gösterdiği gibi ticaretin sönmesinin ve yabancı tüccarların göçmelerinin Kilise üzerinde hiçbir olumsuz etkisi olmamış, tersine kentlerin nüfusu azalıp, kentler yoksullaşırken piskoposların gücü ve zenginliği artmıştır.

Bu dönemde savaş ve veba salgını hareketlerine İslam'ın baskısı da eklenince büyük ticaret ve para ekonomisi kurumuştur. Ortaya çıkan yeni örgütlenmeler kent ve çevresinin yönetsel bağını kopardı ve geleneksel kentsel özerk yönetimin sonunu getirdi. İtalya'da 700'lere gelindiğinde kent meclisleri ortadan kalkmış ve en büyük mülk sahibi konumuna erişen piskopos artık kente tek hükmeden olmuştur (Wickham, 198: 19).

Ticaretin ortadan kalkması ile kilisenin dokuzuncu yüzyıldan itibaren etkisi daha da artmış "salt tarımsal temele dayanan devletin" kentlerle ilgilenmesi için bir neden kalmadığından, ortaya tam anlam ile piskoposluk kentleri çıkmıştır (Bumin,1998:59). Kent seçkinleri ikametgâhlarını kırsal bölgelere taşımışlar. Kentler, kilisenin elinde toplanan büyük topraklar ve yargılama gücüyle birer dinsel yönetim merkezi haline gelmiştir.

Doğu Roma İmparatorluğunda ise kentlerin bağımsızlıkları kısıtlanmakla birlikte kentler için uğraş gerektiren istilalar yoktu. Bu dönemde doğudaki kentler özellikle Constantinapolis (İstanbul), Antakya, Atina ve İskenderiye tanınmış kültür merkezleri olarak ön plana çıktılar.

Batıda olduğu gibi kentsel merkezin ve çevresinin bütünlüğü, ikisi üzerinde de nüfusu olan piskoposun otoritesi ile sağlanıyordu. Yine batıda olduğu gibi Hıristiyanlık kente doğru yönelimleri teşvik etmiştir (Liebeschuetz, 1999: 30).

Dokuzuncu yüzyılda Karolenj İmparatorluğu yerel hanedanların uyruklığında ve Tac'a yalnızca pamuk ipliğine bağlı olan feodal ülkelere bölündü. Böylece feodal sistem monarşinin yerini alarak kentsel yapıda yeni bir dönüşüme zemin hazırladı.

ORTAÇAĞ VE KOMÜNLER

Ortaçağda Doğu'da merkezi devletler hüküm sürerken, Batı'da onbeşinci yüzyıla kadar feodalite ve komün yönetimleri söz konusu idi.

Ortaçağda artık eski Site'yi göremiyoruz, bu çağda Site'nin ortadan kalkması ile beraber komün yönetimleri ortaya çıktı. Komünü ortaya çıkaran gelişmelerin başında ticaretin canlanması gelir. Onuncu yüzyıldan itibaren Avrupa'da ticaretin başladığını görüyoruz. Ticari büyümenin en önemli sonuçlarından biri kente göçün ve kent nüfusunun artmasıdır (Huberman, 2003: 37; Pirenne, 1994: 49-51). Ticaretin gelmesi ile beraber limanlar başta olmak üzere yol kavşakları, nehir ağzları ve diğer elverişli yerlerde kentler oluşmaya ve var olanlar büyümeye başladı. Feodal topluma rağmen "kent havası tam bir özgürlük atmosferi" idi (Huberman, 2003: 39-40). Gezgin tüccarlar uzun yolculuklarında sığındıkları dinsel kentlerin ve kale kentlerin etrafında yeni yerleşim yerleri kurmuşlar, ticaretin çektiği zanaatçılarla birlikte buraları, kısa sürede zengin bir kente dönüştürmüşlerdir. Kentler bu şekilde ticaretin ayak izlerinden doğmuştur.

Pirenne ve Huberman'ın kentin temelini ticaretin gelişmesine bağlayan görüşlerinin aksine Charles Verlinden "Flaman kentlerinin doğuş ve gelişmelerinin sonuç olduğu demokratik dönüşümün ilk nedeni endüstridir. Ticaret burada endüstriden doğmuştur. Tersine geçerli değildir" (aktaran, Kılıçbay, 1993: 105) ifadeleri ile kentlerin doğuşu ve gelişmesini endüstrinin gelişmesine bağlamaktadır.

Ortaçağda Avrupa'nın her tarafına dağılmış olan komünlerin menşei konusunda Henri Pirenne; Ortaçağ kentlerinin çoğu zaman antik kentlerin uzantıları olan yukarı ortaçağın sitelerinin dış mahalleleri ile Burg'larından doğduklarını kabul etmekle birlikte, antik kent ile ortaçağ kenti arasındaki kopukluğu vurgular (Kılıçbay, 1993: 103). Pirenne'e göre; yedinci ve sekizinci yüzyıldaki Arap fetihlerinin sonucu olarak Akdeniz'in kapanması, büyük ticareti, parasal ekonomiyi söndürmüş ve antik kent ağının ölümünü harekete geçirmiştir. Onuncu yüzyıldan itibaren toparlanma başladığında, komünler yeniden doğmuştur. Maurice Lambard da Antik Site ile ortaçağ kenti arasında bir kopuş yaşandığını iddia etmektedir. Buna karşın tarihçiler, antikite ve ortaçağ arasındaki kentsel sürekliliğin varlığını iddia etmekte inat etmişlerdir (Kılıçbay, 1993: 104) .

Marc Blonc'a göre ortaçağ kenti, gerçekten tipik özellikleri itibariyle antik kentten derinlemesine farklılaşmaktaydı. Çok daha saf bir şekilde tüccar ve zanaatçı olan ortaçağ kenti çevresindeki kırlardan net bir şekilde ayrılmıştı (1983: 461-462).

Gerçekte komünler bir sebepten değil (ticaretin gelişmesi) birçok sebep ve amillerden doğmuştur. Site nasıl ki ilkçağın ihtiyaçlarından ve bünyesinden çıkmış ise, komün de ortaçağdaki muhtelif etkilerin ve amillerin doğurduğu bir yapıdır (Onar,1996: 24). Komünler teşkilat ve istiklalleri farklı olmakla beraber onbirinci yüzyılda Avrupa'nın hemen hemen her tarafında ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunların bir kısmı İtalyan komünleri gibi tam bir otonomiye sahipti. Bir kısmı ise yarı bir otonomiye sahipti. Komünlerin teşkilat yapıları da bir birinden oldukça farklıdır, bir kısmı doğrudan doğruya halk veya halkın seçtiği organlar tarafından yönetilirken, bir kısmı da bazı ailelerden oluşan bir aristokrasi tarafından idare ediliyordu.

Onuncu yüzyılda ticaret ve endüstrinin zenginleştirdiği yeni kentler, ilerleme, kar etme ve giderek özgürlük ve eşitlik gibi değerler üzerine kurulan bir ideolojinin merkezi oldu. Şehirler ticaretin genişlediği yerlerde İtalya ve Hollanda'da ilk kez ortaya çıkmış (Huberman, 2003:37), ve komşu bölgelerle

birlikte çok sınırlı sayıda yerlerde gelişmiştir (Pirenne, 1994: 106). Ticaretin gelişmesi devam ettikçe yol kavşaklarında, nehir ağzlarına ve toprak eğiminin elverişli olduğu yerlerde de şehirler oluşmuştur. Ticaretin gelişerek örgütlenmeye başlaması, gezgin tüccarları sabit noktalara yerleşmeye zorlamıştır. Böyle yerlerde genellikle "katedral" ve "burg" denilen saldırı karşısında sığınabilecek yerler bulunuyordu. Tüccarlar dinlenmek ve korunmak için kalelere ya da bir katedralin gölgesine sığınarlardı. Bu yerlerde toplanan tüccarların sayısı artınca bir "fauburg" ya da "burg dışı" da oluştu. Çok geçmeden "fauburg" "burg'un" kendisinden daha önemli oldu. Fauburg'da koruma arayan tüccarlar surlarla kasabalarını çevrelediler. İnsanlar bu faal, büyüyen yerleşimlerde hayata yeniden başlamak üzere eski malikâne köylerini terk etmeye başladılar. Büyüyen ticaret şehirlerde iş olanağı yarattı, onlar da iş bulmak için şehirlere geldi (Huberman, 2003: 38). Kente gelenler, özellikle de ticaretten zenginleşenler öncelikle kentte loncaları kurdular ve feodal beylere karşı haklarını savunmaya başladılar (Görmez 1997: 24).

Başlangıçta kent; senyör, piskopos gibi bir ya da birkaç senyörün bölgesi üzerinde kurulmuş olan bu kentlerin sakinleri, yani burjuvalar² kentlerin ilk sahipleri ile bazen savaşarak bazen de anlaşarak farklı bir oluşumun ortaya çıkmasına ön ayak oldular. Ortaçağ kentleri zenginleşip kuvvetlendikçe, tüccarlar ve kent halkı bazen merkezi devletle birlik olarak, bazen de Kiliseye karşı savaşarak beratlarını (charte³) aldılar (Görmez, 1997: 25). Bu "charte"leri ile yargısal ve yönetsel özerkliklerini elde ettiler.

Bu gelişmeler Avrupa'nın her yerinde aynı tarihte ve aynı biçimde olmamıştır, 1050'lerden 1450-1500'lü yıllara kadar olan süre içinde çeşitli kentler feodal rejimlerden kurtulup yeni bir yönetim biçimine kavuşmuşlardır (Görmez, 1997:25).Komünlerin gelişiminde kralların burjuvaziyi, feodal beylere karşı desteklemesi önemli rol oynamıştır. Ancak kral ve senyörler, keyfi hareketlerine suiistimallerine engel teşkil eden komünlerden memnun değildi (Onar, 1936: 25). Diğer taraftan kral ve senyörün maddi kuvvetleri ile her zaman çatışmayı mümkün ve menfaatine uygun görmeyen komünler, bunlara birtakım menfaatler sağlayarak kendilerini bunlara müdafaa ettirme yolunu seçmişlerdir. Kral ve senyör de zengin ve kalabalık şehirlerden temin edeceği menfaati düşünerek şehirlerin otonomilerine uygun davranmış ve onları himaye etmiştir.

² Ticaretle zenginleşen ve güçlenen orta sınıf

³ Bu dönemde kentin kuruluş simgesi kraldan ya da feodal beyden alınan "charte" dir.

Komünün İyapısı

Kentlerin özgürleşmesinde büyük rolü olan komünlerin, derebeyi ve kraldan bazen zorla, bazen de anlaşma ile aldıkları beratlarla, Ortaçağ Avrupa’sında yeni bir yapı (Görmez, 1997: 26) doğmuştur. Kent duvarları arasında kırsal köleliğin tüm kalıntıları ortadan kalkmıştı, servetin insanlar arasında doğurduğu farklar, hatta çelişkiler ne olursa olsun medeni durum bakımından herkes eşitti. Özgürlük eskiden beri ayrıcalıklı bir sınıfın tekelindeydi ve Ortaçağ Kentleri aracılığı ile yurttaşın doğal niteliği olarak toplumda yerini almıştı. Kent toprakları arasında bir gün veya bir yıl yaşayan köle kesin olarak özgürlüğe sahip oluyor, efendisinin onun kişisel varlığı ve evi üzerindeki hakları son buluyordu. Başlangıçta yalnızca tüccarların yararlandığı özgürlük, zamanla tüm kentlilerin ortak hakkı olmuştu (Blonc, 1983: 348-349). Ortaçağ Avrupa’sında kentli sözcüğü ile özgür insan sözcüğü eş anlamlı olmuştu (Pirenne, 1994: 148).

Ortaçağ komününde kent hukuku, kişisel köleliği ve toprak üstündeki kısıtlamaları kaldırmamanın yanında, ticaret ve sanayinin önünde en önemli engeller olan derebeylik haklarını da ortadan kaldırmıştır.

Komünde ekonomik yaşam karmaşıklaşır etkinleştikçe yasal olan düello vb. eski adetler, tüccar ve zanaatçılardan oluşan bir topluluk içinde uzun zaman varlığını sürdüremedi. Bir sanığın suçsuzluğunun, birkaç kişinin and içmesi ile kanıtlanması yerini, kent yargıcı önünde suçun kanıtlanmasına; eski kan parası yerini, para cezası ve bedensel ceza sistemine bıraktı (Pirenne, 1994: 150-152). Evlilik, veraset, haciz ve özellikle iş hukuku konularında yeni yasalar oluştu ve kent mahkemelerinin içtihatları ile zamanla geniş kapsamlı ve kesin bir medeni hukuk ortaya çıktı.

Kentin ceza hukukunu nitelemek için “kent barışı” ifadesi kullanılıyordu. Kentin kapılarından giren herkes, ister soylu, ister özgür ya da kent-soylu olsun bu yasaya (kent barışı) bağlıydı (Pirenne, 1994: 153). Bu yasa kenti güçlü bir şekilde birleştiriyordu. Çünkü yasa kentin sınırları içinde herkese uygulanıyor ve gücünü herkese kabul ettiriyordu. Barış tüm kent nüfusunu kapsadığından kent nüfusu bir komün oluşturuyordu. Bu yasa, kent içinde orta sınıfın oluşmasına ve güçlenmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu özellikleri ile ortaçağ kenti hem hukuksal bir bölge, hem de bir komündü.

Kent bir kurul tarafından yönetiliyordu. Bu kurul kimi zaman yargıçlar kuruluna denk düşüyor, aynı bireyler hem yargıç hem de orta sınıfın temsilcileri oluyorlardı. Ancak genelde kenti yöneten kurul bireyselliğe sahipti

(Pirene, 1983: 115). Bu kurulun üyeleri yetkilerini komünden alıyorlardı, ancak zamanla yönetim karmaşıklaşıp büyüdüğünde üyeler, halkın sesinin çok az duyulduğu bir meclis oluşturdular. Bu kurul maliye, ticaret, sanayi işlerinden, kamu işlerinin düzenli yürütülmesinden, kentin beslenme gereksiniminin karşılanmasından, kent ordusunun donatımından ve okullar yaptırmak gibi pek çok işten sorumluydu (Onar, 1936: 26; Pirenne, 1983: 112).

Komün askeri, yargısal, teşrii ve idari bir özerkliğe sahipti. Yargısal yetkiler bazı komünlerde çok geniş olmakla beraber, bazılarında yalnız zabıta meselelerini içeriyordu (Onar, 1936: 25). Kent yargıcın seçiminde söz hakkına sahipti ve her durumda seçilen yargıç, kente saygı duyacağına ve ayrıcalıklarını koruyacağına dair bir ant içmek zorundaydı. Yargı hakkını egemenliğin bir sonucu sayan kral ve senyör bu hakkı hoş görmedi ve zamanla komünlerin yargı yetkileri çok azaldı, komün mahkemelerinin kararları kral mahkemelerinin incelenmesine tabi tutuldu (Onar, 1936: 26). Hatta 14. yüzyılda Fransa'da yargı hakkı sınırlanmayan komün kalmamıştı.

Komünlerin otonomisini kullanan ve onları idare eden organlar her komünde aynı değildir (Onar,1936:26). Birçok komünde komünü şehirde ikamet edenler idare eder, bununla beraber yönetsel organları uzun zamandır senyör tarafından tayin edilen komünler de vardır. Komünlerin yönetimi genelde belediye başkanları (maire) tarafından yapıyordu. Kentin önde gelen kişisi belediye başkanı oluyordu ve günümüzdeki anlamda kuvvetler ayrılığı olmadığı için bütün kuvvetler onda toplanıyordu. Çoğu zaman belediye başkanının yanında bir "burjuva meclisi" ya da "parlement" denilen bir meclis bulunmaktaydı (Görmez, 1997: 26).

Ortaçağ kentinin en acil ihtiyacı olan savunma için, kale duvarları inşa edilmesi gerekiyordu. Bu kale duvarlarının inşası hem kentler tarafından üstlenilen ilk bayındırlık işi oldu, hem de kentin mali örgütlenmesinin başlangıç noktasını oluşturdu. Kentin masrafları için ihtiyaç duyulan para, halktan servetlerine göre hesaplanan paylar oranında toplanıyordu (Pirenne, 1983: 49). Kentin kamusal harcamalarında herkes olanaklarına göre, kamusal harcamalara katılmak zorundaydı. Bu vergileri ödemeyi reddedenlerin kente girmesi önleniyordu. Bu büyük bir buluştu, çünkü yalnızca Feodal beyin çıkarı için toplanan vergi, yerini kamu yararına dönük amaçlar için toplanan vergiye bırakıyordu (Pirenne, 1983: 50). Ortaçağ komün kenti yetkilerini, belediye başkanı ve üyeleri (echevin) adlarını taşıyan ve her yıl seçilen görevliler eliyle kullanmıştır (Görmez, 1997: 27).

1050–1250 yılları arasında Hıristiyan dünyasında doğan komünler bu dönem boyunca yerel özgürlüklerin, daha sonrada ayrıcalıklı belediyelerin savunucusu olmuştur (Wickwar, 1970: 3). İlk kez ortaçağ kentlerinde nüfusun büyük bir çoğunluğu özgür kişilerden oluşuyordu. Fakat Braudel’e göre; atasözü “kentin havası özgür kılar” diyorsa da bu, onun mutlu kıldığı, karın doyurduğu anlamına gelmiyordu. İlk dönemlerinde her alanda eşitlikçi düzen yaşanan kentlerde onüçüncü yüzyıla gelindiğinde komünün içinde çatışmalar başlamıştı (Bumin, 1998: 65). Diğer taraftan Pirenne’e göre de, Batı Avrupa’nın her yerinde yüksek burjuvazi daha başlangıçtan itibaren kent yönetimini tekeline almıştı (Pirenne, 1983:46). Başlangıçta ekonomik gelişmenin sürdüğü dönemde burjuvazi, özel çıkarları ve kamusal çıkarları dengelerken, onüçüncü yüzyılın sonuna doğru artan ekonomik krizle birlikte, işçiler ve loncalarla çatışmaya başladı. Kente sınıf savaşı girmişti. Komünün başlangıcında burjuvaların komünü oluşturan yemini, eşitler arasında bir yemindi (Bumin, 1998: 62). Bu yemin aşağıdakini yukarıdakine bağlayan türden bir yemin değil, eşitçi bir yemindi. Burjuvazi nüfusun geri kalan kısmı içinde ayrıcalıklı bir sınıf oluşturuyordu (Pirenne, 1983: 50).

Ortaçağ komününün vatandaşları, kent surları dışında yaşayan herkesten farklı bir kişiydi. Bir kez kentin kapılarının ötesine geçtiniz mi bir başka dünyada, bir başka hukukun etkisi altındasınızdır (Pirenne, 1983: 50). Kentin arazisi de sakinleri kadar ayrıcalıklara sahipti, yabancı otoriteden kaçarak oraya sığınan bir kişiyi koruyan, ona bir tür muafiyet sağlayan sığınılacak bir yerdi (Pirenne, 1983: 51). Her kent ayrıcalıkları konusunda oldukça kıskançtı ve kendi başına bir devlet meydana getiriyordu. Ortak bir amaç veya tehlike onları çok ender birlikler ve ittifaklar kurmaya itiyordu. Ortaçağ komünü günümüzde devletin sahip olduğu tüm nitelikleri taşıyordu.

Ortaçağ kentinin; kale duvarları ile çevrili bir kapalı alanın sığınağında yaşayan, ona toplumsal ayrıcalıklı bir kişilik kazandıran, kendine özgü bir yasa, hukuk ve yönetim biçimine sahip bir ticaret ve sanayi toplumu olduğunu söyleyebiliriz.

Onbeşinci yüzyılda ticari rekabetler, komünler arasındaki ihtilaflar (Onar, 1936: 27) iç düzenlerinin bozulması ve sınıf çatışmaları, komünlerin özerkliklerini kaybetmelerine yol açtı. Bu yüzyılda kent içinde değişik gruplar arasında bir mücadele yaşanırken, kentle kır arasındaki uçurum da gittikçe büyüyordu. Güçlü kentler güçsüz kentlere saldırıyordu. Bütün bu duvarlar arasında ve kentler arasında yaşanan mücadeleden kazançlı çıkan “monarşi” oldu (Bumin, 1998: 67). Kesin olmamakla birlikte 1250-1550 yılları arasında

komünlerin devlete dönüşüm süreci yaşanmıştır (Wickwar, 1970: 4). Giderek güçlenen monarşilerle, kentlerin özgür yurttaşları biraz da kendilerinin yardımı ile kurulan güçlü devletlerin uyrukları haline geldiler (Bumin,1998: 67). Komünler de prensin kentleri halini aldılar.

1250'lerden sonra, başta kente göçün durması olmak üzere, kilisenin komünlere karşı tavır alması ve kralların kent yönetimine karşı oluşları gibi pek çok etkenle bu dönüşüm süreci yaşanmıştır. Mutlakiyetçi devlet, feodal anarşi ve kentsel anarşiye son vererek düzeni sağlarken, kentler de yeni iktidar biçimini yansıtır şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Ortaçağ kenti biçimlenmeye başlayan yeni düzenden farklı olarak, hem alanı hem de nüfusu bakımından değişmeye kapalı olarak düşünülmüştü (Bumin, 1978: 71). İnsanlar surların arasında her şeyi ile belirlenmiş bir dünyada yaşıyorlardı. Bu gelişmeye kapalı toplumsal yapı gibi maddi yapı da, yeni düzenin değerleri karşısında eşyanın tabiatına uygun olarak çöktü.

Özerkliklerini en uzun zaman yaşatmış olan İtalyan komünleri onbeşinci yüzyılda İtalya devletinin egemenliği altına girdi. Alman komünleri kendi aralarında veya köylüler ya da senyörlerle konfederasyonlar yaparak otonomilerini bir süre devam ettirdi ve nihayet onlarda, 16. yüzyılda Alman devleti içinde kaynadı ve siyasal otonomisini kaybetti (Onar, 1936: 27) İngiliz komünleri, İngiliz devletinin içinde kaynamakla beraber varlığını ve hüviyetini kaybetmedi. 16. yüzyıldan itibaren ekonomik ve toplumsal alanda büyük bir değişim yaşanmaya başlamıştır. Bu değişim süreci sanayi devrimi olarak ifade edilmektedir. Bu değişim ve dönüşüme kaynaklık eden ve bu dönüşümün etkisinde biçim değiştiren kentlerin belirleyici niteliği, sanayi kenti olmalarıydı.

KOMÜNDEN SANAYİ KENTİNE

Komünlerin güvenlik içinde yaşamak için kıskançlıkla korunan kapısı, yükselen monarşilerin engel tanımayan, yayılmak isteyen gücü karşısında tutunamadı. (Bumin, 1998: 71) Komünlerin ortadan kalkmasının ardından 16. yüzyıl modern devletin siyasal kuramının oluştuğu ve kurulmaya başlandığı dönemdir. Modern devletlerin kurulması sürecinde, kentlerde de ortaçağ komün yönetiminden sanayi kentine doğru bir dönüşüm süreci yaşanmaktaydı.

Sanayi kenti daha önceki kentlerden farklı olarak sanayi ve ticaret merkezidir, idari ve dini işlevini yitirmiştir (Aslanoğlu, 1998: 41). Kentsel mekân sanayi öncesi kentlere göre çok geniştir. Yollar genişlemiş yapılar yükselmiştir. Konut ve işyeri arasında kesin bir ayırım vardır. Sanayi öncesi

kentin mekan deseninden farklı olarak üst ve orta gelir grubu kent çevresinde yerleşmiş, merkez ve konut alanları arasında kalan alanda, geçiş bölgeleri ortaya çıkararak belirginleşmiş, alt tabaka ve istenmeyen unsurlar burada yer almıştır (Sjoberg, 1967: 229-230). Ekonomik yaşantı çok gelişmiştir. Etkili bir öğrenme, ussal çalışma ve standardizasyon vardır. Gelişmiş teknolojiye bağlı olarak elde edilen fazla ürün, yarı üretici ve üretici olmayan grupları yaşatmaya yeterlidir. Sanayi toplumu, toprağı işleyen köylüler ve onlardan sayıca fazla olan sanayi ve hizmet sektöründe çalışan kitlelerle, bunların üzerinde kontrol gücü bulunan üst tabakadan oluşur (Aslanoğlu, 1998: 42).

Kent kavramının, nüfus çokluğu, yoğunlaşma, işbölümü vb. özellikler bağlamında açıklandığında, gerçek anlamını sanayi devrimi ile bulduğu (Kavruk, 2002: 27) söylenebilir. “Şehir kavramının, gelişme, ilerleme, ekonomik büyüme ve bütün anlamıyla organize edilmiş bir sosyal hayat olarak, toplumun kabul ettiği ve tercih ettiği bir kimlik kazanması, sanayi devrimi ile olmuştur. Sanayi devrimi ile birlikte şehirleşme en önemli demokratik ve toplumsal hareketlilik odağı olmaya başlamış ve toplum yapıları şehir ağırlığına doğru kaymaya başlamıştır”(Sezal, 1992: 12-13). Sanayileşmenin beraberinde getirdiği üretim yöntemleri iş gücünde farklılaşma ve uzmanlaşmaya neden olmuştur. Sanayileşmeyle birlikte mali iş gücü ve para piyasaları gelişmiştir. Yerel ölçekteki pazarlar yerini geniş perspektifle bölgesel, ülkesel ve uluslar arası boyuttaki pazarlara bırakmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte kentin yapısında, ilişkilerinde, işleyişinde, kurumlarında, her alanda tam bir dönüşüm yaşanmıştır. Şehirleşmenin, sanayileşme ile daha belirgin hale geldiği ve hız kazandığı şüphesizdir. Sadece şehirleşme sebepleri arasında sayılan “üretim, ulaşım ve tarım tekniklerindeki” değişiklikleri düşünmemiz bile bu fikri doğrular (İsbir, 1986: 8).

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KENT

Küreselleşme sürecinde insanoğlu büyük bir dönüşüm yaşamaktadır ve bu sürecin zihinsel ve mekânsal dönüşüm merkezi olarak kentler ön plana çıkmaktadır. Bu süreçte dünya üzerinde birçok kent özellikle ticaretin sağladığı avantajla öne çıkmaya ve uluslararası alanda adı devletlerden daha çok anılmaya başlamıştır. Bu da ulus devletin artık yetersiz bir örgütlenme olduğu, geleceğin hâkim yönetim mekânlarının kentler olacağı tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Küreselleşme ile birlikte ulus devlet sınırlarını aşan ilişkiler ağının ortaya çıkması kentlerin konumlarında önemli değişikliklere yol açmıştır

(Keyder, 1993: 91). Bu gelişmelerin sonucunda eskiden ulus-devletler aracılığı ile gerçekleştirilen sermaye, mal, hizmet ve bilgi akışları artık kentler aracılığı ile gerçekleştirilmeye başlamıştır. Günümüzde dünyada sermaye, mal ve bilgi akışına yön veren belirli büyük kentler (Tokyo, Londra, Newyork, İstanbul vb.) söz konusudur. Bu kentlerde verilen kararlar dünya ekonomisine ve dolaylı olarak siyasal yapısına yön vermektedir.

Küreselleşme, ülkeler arasındaki fiziksel ve ekonomik sınırları önemsizleştirerek, ülkelerin ekonomik egemenliklerini törpülerken, küresel ekonomik sistemin temel birimlerini giderek kentler oluşturmaktadır (Topal, Akyazı, 1997: 13). Günümüzde artık kentler güçlerini ülkelerden değil ülkeler güçlerini kentlerden almaktadırlar. Bölgesindeki diğer üretim merkezleri ile ticaret yapma imkânına sahip olan ve üretim yelpazesini genişletip girişimcisinin önündeki engelleri kaldırabilen kentler küresel rekabet güçlerini ve ekonomik ağırlıklarını artırabilmektedirler (Kozlu, 1994: 293). Son yıllarda çok sayıda faktör kentleri ve kent ekonomisinin yeniden ortaya çıkışını yönlendirmektedir. Bu faktörler; küresel ekonomik yeniden yapılanma, bazı ulus-devletlerde ekonomik ve politik desantralizasyon, geleneksel bölgesel kalkınma politikalarının başarısızlığa uğraması ve küresel ekonomide kentler arasında artan rekabettir. Bunlar arasında kentleri etkileyen en önemli faktör ekonomide, üretimde ve üretimin coğrafyasında derin dönüşümler oluşturan küresel yeniden yapılanma ve bilgi ekonomisine geçiştir. Bu süreçte kentler bilginin üretildiği ve tüketildiği mekanlar olarak etkinlik göstermektedir.

Bilginin, hammaddelerin, mal ve hizmetlerin artan bir şekilde uluslar arası dolaşım ve paylaşımına girmesi ile belirginleşen, teknoloji ve iletişimde meydana gelen büyük ilerlemelerin yönlendirdiği süreç günümüzde küreselleşme olarak ifade edilmektedir. Bu süreçte toplumsal, ekonomik, siyasal ve yönetsel alanlar gibi birçok alanda bir dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Bu dönüşümün en iyi gözlemlenebildiği mekânlardan biri kentlerdir. Küreselleşme ile beraber yaşanan dönüşüm sürecinde bazı kentlerin önemi günümüzde giderek artmaktadır. Bilgi çağında bulunduğumuz 21. yüzyılda bu kentler toplumsal değişimin ve küresel ekonominin beşiği olma özellikleri ile ön plana çıkmaktadır.

Küresel sermayenin ve üretimin yeniden örgütlendiği küreselleşme sürecinde, sahip oldukları ayrıcalıklarıyla bazı kentler diğer kentlere göre daha önemli hale gelmiştir. Bu ayrıcalıklı kentlere yönelik ilk çalışma J. Friedman ve G. Wolf tarafından yapılmıştır. Friedman ve Wolf konuyu "Dünya Sistem Analizi" çerçevesinde ele almışlardır. Daha sonraki çalışmalarında Friedman,

dünya ölçeğinde ön plana çıkan kentlere "world city" yani dünya kenti adını vermiştir. Friedman dünya kenti kavramını:

- a- Farklı piyasalar ve üretim faaliyetleri için önemli kavşak noktaları,
- b- Uluslar arası sermayenin toplandığı merkezler,
- c- Global finans piyasalarının, ulaşım ve iletişim faaliyetlerinin yoğunlaştığı alanlar,

d- İç ve dış göç akımlarının başlıca hedefi olan merkezler (Short, 1999: 53) olarak tanımlanmaktadır. Friedman'ın tanımından yola çıkarak dünya kenti, uluslararası sermaye hareketleri için kilit öneme sahip yerler olarak tanımlanabilir. Bu kentler dünya ekonomik ve siyasal gelişimine yön veren kentlerdir.

Küreselleşme süreci ile birlikte kentlerin dünya haritasındaki konumlarını belirleyen ilişkiler hızla değişmiş, bazı kentler yükselirken bazıları da hızlı bir düşüş sürecine girmiştir. Bu süreç kentlerin gelişimini belirleyen dinamikler açısından da bir dizi değişikliğe yol açmıştır. Küresel dünya için vazgeçilmez olan uluslar arası mal, hizmet ve sermaye hareketliliğinde kontrol ve komuta merkezlerini barındıran, uluslar arası sermayenin dünya çapında dolaşımına yön veren kentler ön plana çıkmıştır. Bu süreçte kentler üretim merkezi olma işlevlerinden sıyrılmışlar ve sanayi, kenti tanımlayan temel öge olma niteliğini yitirmiştir. Artık günümüz kentlerini tanımlayan temel faktör, sundukları hizmet, iletişim, haberleşme, vb. olanaklardır. Diğer yandan küreselleşme, kentler arası rekabeti hızlandırmış ve kentler yepyeni ekonomik, politik ve kültürel roller yüklenmiştir (Işık, 1999: 166). Günümüzde artık ülkeler kentleri aracılığıyla birbirleriyle rekabet etmektedirler. Bankacılık, ticaret ve ulaşım gibi alanlarda ulusal ve uluslar arası sistemle bütünleşmiş kentlere sahip olan ülkeler bu rekabette avantajlı konuma geçmektedirler (Topal, 1997: 5). Günümüzde uluslar arası sermayeye ihtiyaç duyduğu türde hizmetleri sunabilen kentler dünya kenti olarak adlandırılmakta ve bu kentler uluslar arası sermayenin desteği ile hızla yükselmekte, bu sürecin dışında kalan kentler de dışlanmaktadır. Bu kentler hızla taşra konumuna itilmektedir.

Bütün bu gelişmeler ışığında, kentler ve küreselleşme süreci arasındaki etkileşim, yeni bakış açılarını gündeme getirmektedir. Kentin dünya ekonomisine eklenme biçimi ve bu süreçteki mekânsal fonksiyonlar, kentte oluşan yapısal değişiklikleri etkilemektedir. Bu süreçte küresel sermayeyi çekebilecek altyapıya sahip olan kentler giderek dünya kenti hiyerarşisinde yerlerini almaya başlamışlardır. Dünya kentleri, uluslar arası göç konusunda odak noktaları olarak öne çıkmaktadırlar. Kentler artık günümüzde ekonomisiyle, kültürüyle,

sosyal ve siyasal yapılanmasıyla ön plana çıkan birimler olmuşlardır (Aslanoğlu, 1998: 142).

SONUÇ

Kentler, tarihsel süreçte insanların çeşitli gereksinimlerinin ürünü olarak sürekli bir gelişme göstermiştir. Bu gelişme sürecinde hem insanlığın birikiminin gelecek kuşaklara taşıyıcısı, hem de taşıdığı uygarlık birikimi ile insanlığın geleceğini şekillendiren en önemli faktörlerden biri olmuştur. Bu nedenle uygarlığın doğuşu ile kentlerin ortaya çıkması arasında bir paralellik olduğu ifade edilmektedir.

Günümüzde kentler insanlık tarihinde önemli bir dönüşüme daha katkıda bulunmaktadır. İçinde bulunduğumuz küreselleşme sürecinin taşıyıcısı ve belirleyicisi, dünya üzerindeki kentsel yerleşimlerdir. Bu süreçte yerel birimler olarak kentler önemli işlevler yüklenmektedir. Özellikle büyük kentler bu süreçte önemli değişim ve dönüşüm mekânları haline gelmiştir.

Teknoloji ve iletişimde yaşanan baş döndürücü gelişmelerin sonucu olan küreselleşme ile birlikte ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bu dönüşüm sürecinde bir yandan ulus üstü kavram ve kurumlara vurgu yapılarak dünyanın bir “küresel köye” dönüşeceği ifade edilmekte, diğer taraftan yerel kültürlere, değerlere, hak ve özgürlüklere vurgu yapılmaktadır. Bu bir yandan uluslar arası kuruluşları, bölgesel ekonomik ve siyasi birlikleri (AB gibi) ve büyük sermaye şirketlerini ön plana çıkartırken, diğer taraftan yerelliğe yapılan vurgu sonucu yerel kültürleri, etnik kimlikleri, farklılık algılarını ortaya çıkaran bu süreçte özellikle bazı büyük ve ticarete uygun kentler devletlerden daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır. Dolayısı ile günümüz dünya ekonomik ve siyasal sistemini yönlendiren temel birimler kentlerdir. Dünyanın belli başlı kentlerinde alınan kararlar, tüm dünyayı etkilemektedir.

Günümüzde dünya ekonomisini ve siyasetini yönlendiren küreselleşme, kentlerin anlamlarını ve işlevlerini de dönüşüme uğratmakta, kentler artık ulus devletlerin mülki sınırlarını aşan etkilere sahip kararların alındığı mekanlar olarak ön plana çıkmaktadır. Bu süreçte kentlerin anlam ve önemini kaybetmeyeceğini, hatta etkinliklerini daha da artıracaklarını ifade edebiliriz. Ancak kentlerin bu etkisi karşısında özellikle ulus devlet yapılanmasının ortadan kalkacağını söylemek yanlış olacaktır. Bu süreçte ulus devleti ifade eden kavramlarda aşınma yaşanacak, fakat ulus devlet yapıları dönüşüme uğrayarak varlığını sürdürmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, **Kent Devletinden İmparatorluğa**, İmge Yayınevi, Ankara, 1994
- ARİSTOTELES, **Politika**, (Çev. Mete Tuncay), İstanbul, 1975
- ASLANOĞLU, Rana, **Kent Kimlik ve Küreselleşme**, Asa Kitabevi, Bursa, 1998
- BERKTAY, Halil, **Kabileden Feodalizme**, İstanbul, 1983
- BENEVOLO, Leonardo, "Eskiçağ Dünyasında Kentin Ortaya Çıkışı" Avrupa Tarihinde Kentler, Afa Yayınları, İstanbul, 1995
- BUMİN, Kürşat, **Demokrasi Arayışında Kent**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998
- BLONC, Marc, **Feodal Toplum**, (Çev.) Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, 1983
- GÖRMEZ, Kemal, **Yerel Demokrasi ve Türkiye**, Vadi Yayınları, Ankara, 1997
- GÖRMEZ, Kemal, **Şehir ve İnsan**, MEB Yayını, İstanbul, 1991
- HATT, Paul ve REİSS, Albert, "Kentsel Yerleşimlerin Tarihi", 20.Yüzyıl Kenti, (Der. ve Çev. Bülent Duru ve Ayten Alkan), İmge Yayınevi, Ankara, 2002
- HUBERMAN, Leo, **Feodal Toplumdan 20. Yüzyıla**, (Çev. Murat Belge), İstanbul, 2003 GÖRMEZ, Kemal, **Şehir ve İnsan**, MEB Yayını, İstanbul, 1991
- KAVRUK, Hikmet, **Anakente Bakış, Türkiye'de Anakent Belediyeciliği ve Kent Hizmetlerinin Yönetimi**, Hizmet-İş, Ankara, 2002
- KELEŞ, Ruşen, **Kentleşme Politikası**, Ankara, 1998
- KEYDER, Çağlar, **Ulusal Kalkınmacılığın İflası**, Metis Yayınları, 1993
- KILIÇBAY, Mehmet Ali, **Şehirler ve Kentler**, Gece Yayınları, Ankara, 1993
- KOZLU, Cem, **Türkiye Mucizesi İçin Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri**, İş Bankası Yayınları, No: 335, Ankara, 1994
- İSBİR, Eyüp G., **Şehirleşme ve Meseleleri**, Ocak Yayınları, Ankara, 1986
- IŞIK, Oğuz, **Kenti Düşünmek, Kent Üzerine Düşünmek**, Toplum ve Bilim, Mayıs- Haziran 1999, Cilt: 14, Sayı: 3

- LİEBESCHUETZ, Wolfgang, “**Antik Kentin Sonu**” (Edit.) John Rich, Geç Antik Çağda Kent, (Çev. Suna ve Ertuğrul Güven), Homer Kitabevi, İstanbul, 1999
- MORRİS, Ian, “**Kent ve Devlet Olarak Erken Polis**”, Antik Dünyada Kırsal Ve Kent, (Edit.) John Rich, (Çev. Lale Özgenel), Homer Kitabevi, İstanbul, 2000
- McNEİLL, William, **Dünya Tarihi**, (Çev. Alâeddin Şenel), İmge Yayınevi, Ankara, 2001
- OKANDAN, Recai Galip, **Umumi Amme Hukuku Dersleri**, İstanbul,1959
- ONAR, Sıdık Sami, “**Komünlerin Hukuki Otonomisi**” Komün Bilgisinin Esas Meseleleri (Edit. F. Neumark), İstanbul,1936
- ORTAYLI, İlber, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği**, Hil Yayınları, İstanbul, 1985
- PLATON, **Devlet**, (Çev. Serdar Taşcı ve Neval Akbıyık), Metropol Yayınları, Ankara, 2003
- PİRENNE, Henri, **Ortaçağ Kentleri**,(Çev. Şadan Karadeniz), İstanbul, 1994
- PİRENNE, Henri, **Ortaçağ Avrupa’sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi** (Çev. Uğur Kocabaşoğlu), İstanbul, 1983
- PERRİNG, Dominic, “**Roma Kentlerinde Mekânsal Organizasyon ve Toplumsal Değişim**” Antik Dünyada Kırsal ve Kent, (Edit. John Rich, Çev. Lale Özgenel), Homer Kitabevi, İstanbul, 2000
- SEZAL, İhsan, **Şehirleşme**, İstanbul, 1992
- SJOBORG, Gioden, **The Preindustrial City-Past And Present**,1965
- SJOBORG, Gioden,“**Cities in Developing and Industrial Societies a Crosscultural Analysis**”, Hause, Schnore (Ed.) The Study Of Urbanisation, 1967
- SOYSAL, Mümtaz, **Siyasal Düşünceler ve Rejimler**, Ankara, 1973
- SHORT, John R., **Globalization And The City**, Newyork, Longman, 1999
- TÜRK DİL KURUMU, **Kent Bilim Sözlüğü**, Ankara, 1998
- TUNCAY, Mete, **Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara, 1986
- TOPAL, Kadir, AKYAZI, Haydar, “**Yeni Küresel Ekonomik Sistem ve Ulusal Kalkınmada Kentlerin Önemi**”, ÇYY, Cilt: 6, Sayı:4, Ekim 1997

- WICKWAR, Hardy, **The Political Theory of Local Government**, Üiversity of South Carolina Press,1970
- WIRTH, Louis, "**Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme**" 20. Yüzyıl Kenti, (Der. ve Çev. Bülent Duru ve Ayten Alkan), İmge Yayınevi, Ankara, 2002
- WICKHAM,C., **Early Medieval İtaly**, London, 1981
- WYCHERLEY, R. E., **Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?**, (Çev. Nur Nirven), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1994
- WEBER, Max, **Şehir**, (Çev. Musa Ceylan), Bakış Yayınları, İstanbul, 2003
- YÖRÜKAN, Ayla, **Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri**, Nobel Yayınları, Ankara, 2006.